

ovom obliku. Treba požaliti što autor nije imao više vremena da čitav materijal još jedanput kritički preispita i dotjera, ali to bi na zadovoljavajući način jedva bio mogao učiniti, a da pri tom ne posegne za izvorima.⁴⁹

U potpunosti treba se složiti sa Sundhaussenovom zaključnom rečenicom da bi »jedna od najvažnijih zadaća budućeg istraživanja« morala biti da se »ovdje nađe jedan novi poticaj« (182) — a uzmu li se u obzir neka gledišta u njegovu ovdje prikazanom radu i njegov ostali znanstveni rad, može se vjerovati da će on taj poticaj i naći.

Wolfgang Kessler

PETER MEIENBERGER, JOHANN RUDOLF SCHMID ZUM SCHWARZENHORN ALS KAISERLICHER RESIDENT IN KONSTANTINOPEL 1629—1643.

(Geist und Werk der Zeiten 37.) Zürich 1973, 281.

O odnosima između Beča i Carigrada u XVII stoljeću više se zna s obzirom na vojne operacije nego s obzirom na diplomaciju. Knjiga *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel 1629—1643*, koju je napisao Peter Meienberger a izašla je 1973. kao 37. svezak zbirke »Geist und Werk der Zeiten« koju izdaje Historijski seminar Sveučilišta u Zürichu, pridonosi boljem poznavanju diplomatskih odnosa između carskog Beča i Visoke Porte. Knjiga ima dva gotovo podjednaka dijela: raspravu koja seže do str. 138 te priloge dokumenata i popis izvora i literature koji idu do str. 281.

1. Uskoro pošto su poslije mohačke bitke 1526. Habsburgovci baštinili ugarsko-hrvatsko prijestolje, uspostavljena je 1528. carska poslanička služba pri Visokoj Porti. Prvi poslanik upućen u Carigrad na neodređeno vrijeme bio je Freiherr von Sprinzenstein, poslan onamo 1536. da zastupa interese Ferdinanda I. Nakon potpisivanja mira na ušću rijeke Žitve 1606. zamijenjena su trogodišnja carska tributarna poslanstva, koja su donosila sultanu danak, s trogodišnjim časnim obostranim poslanstvima, koja su pretpostavljala paritet obiju strana. Godine 1612. Ratno vijeće u Beču priopćuje tajniku carskog poslanstva u Carigradu Michaelu Strazeru, koji je ondje boravio već dvije godine radi ratifikacije spomenutog mira, neka ostane u Carigradu još tri godine. Strazerov, pak, nasljednik Sebastijan Lustrier dobiva naslov carskog rezidenta, koja će ustanova ostati do 1746, kada je služba carskog rezidenta podignuta na stupanj internuncijska.

Nepovredivost poslanikove osobe sastavni je dio islamske kulture u XVII stoljeću, a ugovorom od 1608. izričito je potvrđena. Članom 11. ugovora od 1615. Beč i Carigrad su se obvezali na nepovredivost pošte i sigurnost kurira. Carski rezidenti su gotovo čitavo stoljeće rezidirali u tzv. »Nemči hani«, u srcu Carigrada. Za uspješno obavljanje diplomatskih poslova carski rezident morao je ponajprije učvrstiti svoj položaj pri Visokoj Porti, steći poznanstva, upoznati običaje i ovladati potrebnim načinom ophođenja s vlastima. Dvije su osobe pri tom bile osobito važne: veliki vezir, kao prvi ministar, te službeni tumač Visoke Porte. Tumač je bio utjecajna osoba, jer bez njega nije redovito bio moguć razgovor s nosiocima vlasti,

⁴⁹ Ovih je dana izašao nov Sundhaussenov članak pod naslovom »Sozio-ökonomische und kulturelle Grundlagen der Nationsbildung in Ostmittel- und Südosteuropa«, u zborniku »Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler«, München 1974, 96—107, koji mi još nije bio dostupan.

koji obično nisu poznavali zapadne jezike; tumačeva je uloga, nadalje, bila važna i zato što ni jedan dokument nije imao pravne valjanosti ako nije bio napisan na turskom jeziku. Porta je postavljala za tumače Grke, Azijce ili evropske renegate. Tako je tumač s kojim su carski rezidenti u prvoj polovini XVII st. dolazili u dodir — i na koga su se tužili — bio ugarski renegat Zulfikar-aga, čija se služba može pratiti od 1606. do 1657. Njemu je 1643. priključen Grk Nikusios Mamonas Panajotis. Za našu povijest važno da je upravo taj tumač obavještavao carskog rezidenta u Carigradu o tijekom rasprava što su se na Porti vodile u vezi s urotom Petra Zrinskoga. Carski, pak, rezident Casanova prenosio je te obavijesti dvoru u Beč.

Važna je bila i veza između carskog rezidenta u Carigradu i dvorskog tumača za orijentalne jezike u Beču. Kako je preko ovoga išla korespondencija s Orijenta, o sudu dvorskog tumača zavisilo je da li će dopisi doći u prave ruke. S dvorskim tumačem za orijentalne jezike D'Asquierom, koji je četrdesetak godina bio u toj službi sve do opoziva 1663/64, J. R. Schmid bio je prisno povezan.

Jedan od zadataka carskog rezidenta bila je briga oko obavještajne službe. On se morao obavještavati o kretanjima turske politike, ekonomsko-financijskom stanju zemlje, strateškim planovima, crnomorskoj floti, kozačkim i moskovskim odnosima prema Turskoj, te o raspoloženju vojske i naroda prema konkretnoj vlasti. Nadalje, morao je stalno neutralizirati Beču neprijateljsku propagandu u Turskoj. Dobre veze s visokim funkcionarima Porte omogućivale su rezidentu da pravodobno dozna kamo turska politika smjera. Izvorom obavijesti bili su poglavito trgovci i misionari. Schmid se trsio da francuske misionare zamijene njemački i španjolski, jer nije bilo svejedno koje su oni narodnosti bili.

Za nas će biti zanimljivo da je jedan Dubrovčanin preko dva decenija obavještavao carskog rezidenta. »Doktor Grassi« se prvi put spominje kao tajni korespondent u Beogradu 1626. Deset godina kasnije pojavljuje se kao liječnik u službi budimskog namjesnika Nasuhzade Husein paše. Pošto je taj utjecajni paša bio pozvan u Carigrad, »doktor Grassi« prelazi u štab Kaimakam Bairam paše i prati ga u ratnom pohodu na Perziju 1637/38, odakle redovito izvješćuje carskog rezidenta o stanju operacija. Nakon osvajanja Bagdada vraća se ljeti 1639. u pratnji pobjedonosnog velikog vezira Kara Mustafe u Carigrad. No u jesen iste godine bude osuđen na galiju, ne zbog svoje službe obavještavanja (koja nije bila otkrivena) nego radi toga što mu je pobjegao jedan rob i na bijegu u Dubrovnik srušio jednog Turčina. Schmid, koji je bio u dobrim odnosima s Kyaya Pašom, isposlovao je da »doktor Grassi« nije prikovan na galiju već je, nakon kraćeg vremena, pušten na slobodu. Uspjelo mu je, štoviše, postati liječnikom velikog vezira Kara Mustafe, u čijoj će službi ostati do njegove smrti 16. siječnja 1642. Obilno se koristio povjerenjem što ga je stekao kod velikog vezira i snabdjevao carskog rezidenta važnim obavijestima do kojih je dolazio milom ili »a forza di buon Muscatello«. A bila su to obavještenja o vijećanjima na razini vlade. Kad je Zulfikar Aga zbog bolesti bio u nemogućnosti vršiti funkciju službenog tumača Porte, »Doktor Grasi« je preuzeo taj posao i marno izvješćivao carskog rezidenta o sadržaju korespondencije. Obavještenjima nije snabdjevao samo carskog rezidenta nego i mletačkog i engleskog poslanika.

Carski je rezident imao u svojoj službi vlastitog tumača za turski jezik. Budući da je iskustvo pokazalo da su ti tumači znali služiti dva gospodara, J.R. Schmid i D'Asquier uporno su predlagali Ratnom vijeću da u Carigradu školuje vlastite ljude za tumače. Kad je Ratno vijeće taj prijedlog napokon usvojilo, bila su za to određena dva hrvatska mladića — »giovani ch'abbino ha lingua Crovata per farli imparare la Turchesca, e renderli habili a servire per dragomani« (96).

2. Pošto je posebno i dokumentirano izložio strukturu i funkcioniranje službe carskog rezidenta u Carigradu, pisac prikazuje život i djelo Johanna Rudolfa Schmidu.

J.R. Schmid rodio se 17. travnja 1590. u švicarskom gradiću Steinu na Rajni. Kad mu je bilo sedam godina umre mu otac, pa mladić, umjetnički nadaren i vrlo bistar, započinje lutalački život, dok prilikom neke bitke ne bude zarobljen od Turaka. Doveden u Carigrad zacijelo je pripao uglednom i kulturnom gospodarstvu, koji mu je omogućio stanovito obrazovanje, nadalje studij turskog jezika. Zahvaljujući poznavanju jezika Schmid dolazi 1623. u dodir s carskim poslanikom Kurz von Senftenau, koji je novom sultanu donio čestitke iz Beča. Da li je Kurz otkupio Schmidu ili ga je dobio na dar, što se dešavalo kao jedna od učtivosti pri oproštajnoj audijenciji kod sultana, nije izvjesno; 1624. Schmid odlazi kao slobodan čovjek u Beč.

Godine 1625. nalazimo ga u službi Ratnog vijeća, a ono ga 1626—27. šalje k carskom rezidentu Lustrieru u Carigrad. Uspješno obavljena misija osigurava mu naklonost pretpostavljenih. Godine 1628. šalje ga Ratno vijeće budimskom namjesniku Murteza Paši s pritužbom na ponašanje turskog poslanika Redžep Age u Beču. Iste godine Lustrier, carski rezident u Carigradu, zatraži da ga se razriješi službe, pa Ratno vijeće odredi 1629. Schmidu za carskog rezidenta u Carigradu.

Pošto je 4. lipnja 1629. stigao u Carigrad, Schmid je od svog prethodnika baštinio čitav paket neriješenih problema i, štoviše, nepovoljnu klimu poslovanja. On je ipak uspio da stekne sklonost Kaimakam Redžep Paše. Rješenje koje je prijašnji rezident urgirao pola godine dobio je novi rezident dva tjedna nakon nastupa na dužnost. Međutim, ta se naklonost zamutila kad je ugarski palatin 1630/31. zahvatio u neredu što su nastali u Erdelju po smrti Gabrijela Bethlena. Situacija na prednjem Orijentu omogućivala je Schmidu da Austriju drži daleko od rata s Turskom; zaokupljena s istočnim zemljama, Turska nije bila raspoložena za rat na dvije fronte. Krvave, pak, borbe za vlast što su u Carigradu izbile u veljači 1632. bacile su vanjskopolitičke brige sasvim u pozadinu.

Kongregacija za širenje vjere u Rimu mnogo se oslanjala na Schmidu u svom nastojanju da mjesto carigradskog patrijarha zauzme osoba naklona Rimu. Da li se on u toj stvari angažirao iz vjerskog uvjerenja ili političke probiti, ostaje neizvjesno. Svakako je imao manje uspjeha u razračunavanjima između Rimske i Pravoslavne crkve zbog svetih mjesta u Palestini, koje je pitanje Porta na kraju riješila u prilog Grcima, nego u nastojanjima da se sruši »kalvinistički« patrijarh Ciril I Lukaris.

Kad se Murat IV 1639. vratio s osvajačkog pohoda protiv Bagdada, Schmid i drugi evropski diplomati na Porti opažali su kako opet jačaju njezine osvajačke tendencije prema Evropi. Situacija je postajala sve zamršenija, a Schmidovo zdravlje sve lošije. Bečko Ratno vijeće uvažilo je njegovu molbu da ga razriješi dužnosti tek 24. I 1643. Carigrad je napustio 25. srpnja, praktički bez ičega jer je dvaput stradao u požaru. Godinama se povlačila neosnovana optužba što ju je carski tumač, Dubrovčanin Vincenzo Bratulli, koji je 1632. tražio u njega službu, pokrenuo protiv Schmidu zbog navodnog pokušaja umorstva.

Ratno vijeće učini Schmidu članom svoga kolegija. Godine 1649. bude poslan kao internuncij na Visoku Portu, sa zadatkom da obnovi mirovne ugovore prilikom nastupa novog sultana. Koliko je dovrtljivosti i novaca trebalo da dobije potvrdu mirovnih ugovora, može se čitati u Schmidovoj relaciji caru od 1. listopada 1649, koju je završio upozorenjem neka ne gradi puno na tom i takvom miru, već neka se osigura protiv ratnog prepada.

Već iduće godine, 30. listopada, Schmid ponovo odlazi u Carigrad kao Veliki poslanik s ovim zadacima: ponajprije treba sultanu predati dokument mirovnog ugovora ratificiran od cara Ferdinanda III; dobiti suglasnost Porte za uspostavljanje paritetne granične komisije u svrhu raščišćavanja spornih graničnih pitanja: poraditi na pitanju spremanja mladića za tumače u Carigradu i zauzeti se za katoličke redovnike u Svetoj zemlji izložene pritisku lokalnih turskih vlasti.

Schmid je krenuo u Carigrad s brojnom Pratljom od 150 osoba. Među njima se nalazio i Juraj Križanić, i to ne kao bilo kakav član svite, nego kao tzv. talijanski tajnik samog poslanika. Jedva se može sumnjati u to da je Križanić, željan znanja, mogao puno naučiti od svoga pretpostavljenog o Turcima, a nije isključeno da je svoje bogato znanje o turskom režimu, vojsci i vjerovanjima, možda i o jeziku, dobrim dijelom dugovao putu u Carigrad i nadasve dodiru s poznavaoцем turskih prilika Schmidom. Piscu monografije nisu ove pojedinosti o Jurju Križaniću poznate.

Dana 18. siječnja 1651. Schmid je ušao u Carigrad, a 31. siječnja bio je primljen od sultana u nastupnu audijenciju. Zatim je radio na poslovima zbog kojih je došao, oprostio se 19. veljače od sultana i, zadovoljan ishodom svoje misije, vratio se kući 13. ožujka. Nakon povratka podnio je caru dva izvještaja o svojoj misiji. Pisac monografije donosi nekoliko manjih ulomaka iz tih izvještaja, ali ne donosi u »prilozima« tekst samih relacija, kao što donosi, npr., integralan tekst Schmidovih relacija iz 1643. To je razumljivo jer se u monografiji ograničio na doba kad je Schmid bio carski rezident u Carigradu u poslanstvu 1650/51, osobito su zanimljive upravo relacije o tom poslanstvu koje sadrže dva rukopisna sveska. (Pisac ovih redaka priređuje ih za tisak.)

Od 1652—63. Schmid je upravljao orijentalnim poslovima u Ratnom vijeću a zatim je preuzeo i njegovo vodstvo. Uskoro zatim umro je 12. travnja 1667.

3. Među »Prilozima«, do sada neobjavljenim, pripada izuzetno značenje Schmidovim finalnim relacijama koje je 1643, na kraju svoje službe kao carski rezident na Visokoj Porti, podnio caru. Autor ih donosi u cjelini.

Njihov tekst je ispod crte providen kritičkim tekstualnim aparatom u kojem se rezolviraju ili ispravljaju riječi, npr. talijanizmi i latinizmi, što kao strano tijelo dolaze usred samog teksta. Tekst je ispod crte također providen komentarom za koji se ne može reći da je škrt. Tu uz pojedina imena i događaje spomenute u tekstu daje autor tumačenje i navodi literaturu gdje se čitalac može o predmetu podrobnije obavijestiti. Bilo bi tek dobro da je dao i materijalni opis svake relacije s naznakom kako je pisana, na kakvom papiru i koje je stanje njezine ušćuvanosti.

Govoreći u svojoj finalnoj relaciji br. 4 od 12. studenoga 1643. o interesima raznih država i o njihovim poslanicima na Porti Schmid je razmjerno mnogo prostora posvetio Dubrovačkoj republici. On najprije konstatira da Dubrovačka republika daje godišnji danak sultanu od 12.000 dukata, u koji iznos nisu uračunati posebni darovi za sve vezire i sultanije, tako da svakogodišnje poslanstvo, kako je čuo od samih dubrovačkih poslanika, stoji Republiku 30.000 talira pa i više. »Začuđuje da jedna tako siromašna Republika može podnijeti tolik godišnji izdatak« (262), snebiva se Schmid. Konstatira, nadalje, da dubrovački trgovci mogu trgovati posvuda, a ponegdje su oslobođeni i carina. Ipak mu ostaje neobično, odakle Dubrovčani smognu svake godine tolik novac. Osim toga, bosanskom paši treba da svake godine daju jedan brod smole.

Dubrovački poslanici, izvješćuje on dalje, predaju povremeno na Portu pritužbe na Mletke i na bosanskog pašu. »U moje vrijeme imali su težak spor zbog jednog otoka koji bi htjeli Mlečani imati. Ovi su sa svojim galijama jednom kraj Dubrov-

nika razorili neku zgradu. Kad se (1634) poslanik potužio na to pred sultanom Muratom IV, ovaj je naredio Bayram Paši da Dubrovčane kao njegove vjerne vazale štiti, a Mlečanima dade razumjeti da će u slučaju ako se s njihove strane bude i dalje Dubrovčane smetalo on, sultan, osobno zavojevati na Mlečane i kazniti ih« (263). Sultanove riječi su zabrinule Pietra Foscarinija, koji je tada zastupao Veneciju na Porti, pa je on poradio na tome da se spor između Dubrovačke i Mletačke republike izgladi.

Zatim Schmid spominje kako je Foscarinijev prethodnik Capello pokušao potkopati Dubrovčane kod Visoke Porte i zaključuje: »Istina je, ova mala republika bude u oči Mletačku (republiku), i ova bi je već davno pritisla, kad s jedne strane ne bi bilo turske, a s druge španjolske zaštite« (263).

Schmid izvješćuje i o neprilikama Dubrovačke republike s bosanskim pašom. Tako je Abas Paša bacio u zatvor dubrovačkog poslanika i zaprijetio mu smrću ako ne isplati određenu svotu novca. A ni Šahin Paša, koji se sada nalazi u Kanjiži, nije bio ništa bolji, zbog čega su se Dubrovčani na nj potužili i uspjeli da bude iz Bosne maknut.

Schmid piše najzad da su Dubrovčani privrženi španjolskom kralju i austrijskoj vladarskoj Kući više nego ikojoj drugoj kruni. Kaže da se za svog službovanja u Carigradu prijateljski ophodio s dubrovačkim poslanikom i da je taj bio povjerljiv prema njemu, pa su jedan drugoga pomagali. Schmid je prije konačnog odlaska iz Carigrada napisao iz učtivosti dubrovačkim senatorima, za koje veli da ih poznaje, pismo na koje je u Beč dobio odgovor. U svojoj relaciji donosi u cjelini tekst toga pisma, datiranog u Dubrovniku 13. lipnja 1643. Ono je pisano talijanskim jezikom i puno je izraza priznanja za dobrohotnost koju je Schmid iskazivao dubrovačkim ambasadorima za vrijeme svoje službe na Porti.

4. Meienbergerova monografija izrađena je na golemom arhivskom materijalu, poglavito iz bečkih arhiva, zatim arhiva u Linzu, Münchenu, Weimaru, Brnu, Zamrsku, Litoméficama, Steinu na Rajni i Zürichu. Ne znam kaliko se Meienberger koristio rimskim arhivima. Radeći na Križaniću u Rimu nailazio sam u arhivu Zbora za širenje vjere na dokumente u vezi s Johannom Rudolfom Schmidom. Monografija je, dakako, rađena i na objavljenim izvorima i opsežnoj literaturi.

Prava je šteta što djelo nije provideno kazalom imena osoba, mjesta i naroda, kako bi se čitaocu olakšalo snalaženje u zgusnuto pisanoj i podacima bogatoj knjizi.

Ivan Golub

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE